

УРОК ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Валерій РЕДЬКО, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ;

Марія ШОПУЛКО, завідувачка сектору наукового та навчально-методичного забезпечення змісту вивчення іноземних мов відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту загальної середньої освіти в Новій українській школі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Дидактична доцільність будь-якого педагогічного процесу значною мірою залежить від рівня наближення навчальної діяльності, що виконується в його межах, до тієї, що визначена об'єктом формування. Ця закономірність особливо характерна для навчання іноземних мов, оскільки спілкування відповідно до зазначеної тези визначається його метою і засобом. Відповідність змісту навчання іншомовного спілкування реальному процесу комунікації є однією з найважливіших вимог до сучасної шкільної іншомовної освіти. Особливої актуальності ця проблема набуває в останні роки, коли в умовах глобалізаційних і технологічних трансформацій компетентнісний підхід до навчання будь-якого шкільного курсу, у тому числі й іноземної мови, перетворюється на філософію, яка формує інноваційні погляди на освіту, а сама компетентнісна ідея в європейському та світовому просторі поступово наближається до рівня освітньої стратегії. Такий стан зумовлює потребу переглянути науково-теоретичні напрацювання минулих років і окреслити концептуальні підходи до оновлення не тільки цілей і змісту навчання, але й до визначення ефективних засобів, які спроможні забезпечувати їх успішну реалізацію в шкільній практиці. На наш погляд, це може бути оновлена модель навчального процесу, яка сприяла б успішному формуванню в учнів ключових і міжкультурної іншомовної комунікативної компетентностей, на що спрямовуються всі документи європейських і світових освітніх державних установ. Значна роль у цьому процесі належить уроку як своєрідній підсистемі навчання іншомовного спілкування і структурного компонента оновленої компетентнісно орієнтованої моделі навчального процесу в ЗЗСО.

За компетентнісного підходу урок іноземної мови доцільно розглядати такою формою організації навчання, яка сприяє створенню освітнього іншомовного комунікативного мікро середовища, що забезпечує учням можливість

у відповідних часових межах (45 хвилин) оволодівати матеріалом, окресленим навчальною програмою для певного класу і дібраного вчителем для конкретного уроку. Якісне виконання цієї роботи різнобічно залежить від кількох чинників. Зокрема, врахування навчального досвіду учнів, у тому числі успішно виконувати різні види навчальної діяльності, передбачені змістом уроку, доцільно долучати до цього необхідні вміння й навички, демонструвати здатність взаємодіяти на уроці з однокласниками і вчителем, успішно використовувати набуті навички самостійної роботи, проявляти зацікавленість у здобуванні нових знань, проявляти активність у виконанні передбачених уроком завдань.

Розглянемо дидактичну й методичну сутність уроку іноземної мови з позицій професійної роботи вчителя та навчальної діяльності учнів.

Для **вчителя** урок – це своєрідне освітнє середовище, у межах якого в роботі з учнями він повинен досягти визначеної ним мети і виконати комплекс завдань, передбачених навчальним планом. Урок можна вважати методично якісно спланованим, якщо всі його компоненти (види навчальної діяльності учнів) умотивовані, взаємопов'язані, вибудовані відповідно до принципу наступності, доступні для виконання учнями певної вікової категорії, забезпечують реалізацію певного комунікативного завдання, на яке логічно спрямовані долучені для цього мовний і тематичний інформаційний матеріал, а також засоби, що забезпечують оволодіння ним (вправи, завдання, додаткові дидактичні матеріали тощо).

Під час планування змісту уроку вчителів доцільно добирати види навчальної діяльності, які сприяють формуванню в учнів механізмів комунікації в різних видах мовленнєвої діяльності. А це означає, що урок має бути комунікативно спрямованим, де комплексно вирішуються питання формування вмінь і навичок в усному (говоріння, аудіювання) та писемному (читання, письмо) мовленні. При цьому важливо, щоб

учитель дотримувався *принципу збалансовано-го використання* впродовж уроку відповідно до поставлених мети і завдань видів діяльності, що забезпечують формування вмінь і навичок у чотирьох видах мовленнєвої діяльності.

Урок іноземної мови – це своєрідна цілісна підсистема процесу навчання іншомовного спілкування. Вона характеризується доступністю видів навчальної діяльності для учнів певного класу, їх взаємозалежністю, послідовністю виконання, певною результативністю. Учитель повинен забезпечити, щоб усі види діяльності, які передбачені змістом уроку, сприяли досягненню визначеної мети, а тому на ньому методично недоцільно використовувати навчальні матеріали, що виходять за межі спрогнозованих завдань.

Урок іноземної мови чітко окреслено межами 45 хвилин (урок у 1 класі – 35 хвилин). Здійснюючи підготовку до уроку, учителю необхідно реально враховувати цей чинник і передбачати на урок таку кількість завдань, які спроможні успішно виконати всі учні. Як засвідчує шкільна практика, ця кількість може варіюватися в межах 5 – 7. Це саме той оптимальний показник, який дає змогу активно здійснювати навчальну діяльність і «дійти до кожного учня», досягати очікуваних результатів. Зазначені межі – відносні, оскільки в діяльності вчителя з учнями на уроці можуть зустрітися різні об'єктивні та суб'єктивні чинники, що гальмуватимуть виконання спланованих завдань уроку. До цього вчителю потрібно бути готовим і сприймати такі ситуації як об'єктивну реальність. Дуже складно з цього приводу дати якісь конкретні рекомендації, він має самостійно знайти вихід із такого положення і зробити відповідні висновки. Важливо, щоб види діяльності, що за певних причин не були виконані, були перенесені на наступний урок. За таких умов передбачений навчальний матеріал буде засвоєний, у навчальному процесі не з'являться прогалини в послідовності оволодіння ним і не втратиться логіка його презентації та активізації.

Як зазначалося, урок іноземної мови – це цілісна дидактична структура, яка має свій початок і завершення. Ми не поділяємо діяльність учителя, який завершує урок, з нашої точки зору, методично не виправданим видом навчальної діяльності: читанням чи прослуховуванням нового тексту, виконанням некомунікативно спрямованого виду діяльності (мовних вправ) тощо. Кожен урок іноземної мови має бути спрямований на реалізацію певного комунікативного завдання, підготовка до виконан-

ня якого здійснювалась упродовж 45 хвилин. А тому завершальним видом роботи на уроці доцільно визначати творчий вид діяльності, який різнобічно і чітко може продемонструвати очікуваний результат, до отримання якого суб'єкти навчального процесу йшли впродовж усього уроку. Такими видами можуть бути мовленнєва ситуація, проектна робота, дидактична гра. Це саме ті творчі завдання, що здатні проілюструвати рівень оволодіння учнями навчальним матеріалом, над засвоєнням якого вони працювали. Вибір таких видів комунікативно спрямованої навчальної діяльності учнів зумовлюється вимогами навчальної програми, де у відповідній графі її змісту вказуються види комунікативних умінь, які мають бути сформовані в учнів у процесі оволодіння іноземною мовою в певному класі і з певної теми. Перелік цих умінь може слугувати вчителю орієнтовними методичними засадами для визначення цілей уроків, на досягнення яких спрямовується навчальна діяльність учнів.

Для **учнів** урок – це своєрідний цілісний комплекс видів навчальних дій, що вони виконують в усній та письмовій формі, здобувають нові знання, удосконалюють набутий навчальний досвід, спрямований на оволодіння механізмами іншомовної комунікації і комунікативної поведінки, характерної представникам країни, мову якої вивчають. Окрім того, учні вчать-ся виконувати навчальні дії, що дають змогу оволодівати компетентностями, які допомагають їм поступово адаптуватися до різних умов життєдіяльності в сучасному глобалізованому, мультилінгвальному і полікультурному світовому середовищі.

Значна роль у діяльності вчителя й учнів на уроці належить засобам, які долучаються до навчального процесу, зокрема вправам і завданням, що забезпечують формування механізмів іншомовної комунікації. Методична доцільність їх визначення для певного уроку різнобічно залежить від його цілей, які передбачає вчитель досягти за результатами навчальної діяльності. Зазвичай, урок можна вважати ефективним, якщо всі учні класу/групи реально усвідомили його завдання, а більшість з них (70 – 75%) досягли достатнього рівня навченості. Звісно, що це відносні показники, і не можливо за один урок сформувати в усіх учнів спрогнозовані навички й уміння, що свідчило б про досягнення абсолютно всіма учнями очікуваних результатів. Кожен учень має власну траєкторію розвитку, а тому кожному з них для досягнення такого результату потрібен різний час. Для вчителя

цей чинник має бути одним із визначальних під час планування уроку. Під час підготовки до нього він повинен чітко визначати оптимальну кількість нових лексичних одиниць, які здатні засвоїти учні впродовж роботи на одному уроці. За результатами дослідження американської вченої-психолога Фітцпатрик таким числом є 7 ± 2 . А це означає, що, зазвичай, учень спроможний зберегти у своїй пам'яті кількість нових іншомовних лексичних одиниць у цих межах.

Важлива роль у навчанні іноземних мов належить повторенню раніше вивченого матеріалу. Учитель повинен забезпечити звернення учнів до такого матеріалу не менше 5 – 6 разів у різних видах мовленнєвої діяльності і в різному мовному оточенні. На думку вчених-методистів, тільки за таких умов цей матеріал стане продуктом довготривалої пам'яті.

Важливою особливістю сучасного уроку іноземної мови є використання принципу паралельного і взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. Це означає, що на кожному уроці мають використовуватися в різному обсязі та в різній послідовності (що залежить від цілей уроку) відповідні види навчальної діяльності і засоби, що забезпечують їх виконання.

Використання вчителем різних організаційних форм роботи учнів (індивідуальних, парних, групових) дає змогу наблизити діяльність на уроці до умов реальної комунікації. У зв'язку з цим долучення до роботи діалогового спілкування, ситуаційних завдань, проектною роботи, рольових дидактичних ігор сприяє апроксимації навчальної діяльності учнів до реальних умов спілкування, що ситуативно можуть зустрітися в їхній життєдіяльності. У процесі виконання таких творчих видів комунікації в учнів формуються навички самостійної роботи, що потребують акумуляції всього навчального досвіду, який здатен забезпечити досягнення визначених для уроку комунікативних цілей.

Узагальнено зазначені концепти і презентуємо їх у формі рекомендацій учителю іноземної мови.

1. Цілі та завдання кожного уроку необхідно розглядати частиною загальної мети навчання іноземної мови в ЗЗСО, вони окреслюють обсяг мовного, мовленнєвого та інформаційного матеріалу, яким учні повинні оволодіти в межах певної сфери і теми спілкування на рівні, визначеному чинною навчальною програмою.

2. Види навчальної діяльності, що використовуються в змісті уроків, мають бути комунікативно спрямованими, надавати учням змогу

успішно виконувати мовні операції та мовленнєві дії, які сприяють оволодінню іншомовним спілкуванням в усній і письмовій формах у межах тем, що вивчаються.

3. Зміст уроків має спрямовуватися на збалансоване комплексне оволодіння школярами в межах вимог навчальної програми всіма видами мовленнєвої діяльності (говорінням, аудіюванням, читанням, письмом), де кожний із них є метою навчання.

4. Навчальна діяльність у межах уроків має забезпечувати паралельне і взаємопов'язане оволодіння учнями усним і писемним мовленням, причому її обсяг і види варіюються залежно від складності змісту матеріалу та труднощів його засвоєння.

5. Види навчальної діяльності, способи і форми їх виконання мають бути вмотивованими, учні мають усвідомлювати їх потребу і важливість для реалізації власних іншомовних комунікативних намірів.

6. Зміст уроків має містити дидактично доцільно сконструйовану систему вправ і завдань, що сприяє пред'явленню, активізації нового навчального матеріалу та спрямована на досягнення такого рівня сформованості в учнів мовних навичок і мовленнєвих умінь, який надає їм змогу набувати досвіду комунікативної поведінки в різних ситуаціях спілкування. Причому вибір видів і запропонована ієрархія вправ і завдань мають різнобічно узгоджуватися з метою навчання і бути здатними забезпечувати її успішне виконання.

7. Усі види вправ і завдань уроків мають бути методично доцільно організовані відповідно до принципу наступності, який передбачає, що кожний наступний вид забезпечується набутиим досвідом учнів, а операції і дії, що виконуються, є складнішими від попередніх.

8. Недоцільно перевантажувати зміст уроків великою кількістю вправ і завдань. Здійснені нами відповідні дослідження дали змогу окреслити межі їх оптимальної кількості – 5 – 7 видів навчальної діяльності, які учні спроможні успішно, усвідомлено, без зайвого поспіху і надмірного фізичного напруження виконати за 45 хвилин уроку. Кількість видів варіюється в цих межах і залежить від складності навчального матеріалу і труднощів його засвоєння.

9. Кількість нових навчальних одиниць (на уроках іноземної мови це переважно мовні одиниці), визначених для пред'явлення та активізації на одному занятті, не може перевищувати межі 7 ± 2 . За твердженням педагогів і психологів, це саме той оптимальний обсяг, який учень

спроможний успішно засвоїти за один урок. Для того, щоб ці мовні одиниці закарбувалися в довготривалій пам'яті, учителям необхідно забезпечити їх подальшу активізацію в різному мовному оточенні в рецептивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності на наступних щонайменше 4 – 6 уроках, пропонуючи відповідні вправи і завдання.

10. Недоцільно прогнозувати засвоєння школярами всіх аспектів певних граматичних явищ упродовж одного уроку. Організацію навчання нового іншомовного граматичного матеріалу можна здійснювати методом його квантування на частини, що взаємопов'язані між собою і вивчаються на окремому уроці. Зміст і кількість квантів залежить від виду граматичного явища, зокрема його складності та труднощів засвоєння. Як засвідчує шкільна практика, до таких належать дієслівні часові форми (формування і використання), відмінювання правильних і неправильних дієслів, утворення різних форм іменників і прикметників, порядок слів у реченнях різних типів тощо.

11. У процесі навчання окремих граматичних явищ доцільно застосовувати ін-струкції, схеми, таблиці, що можуть виконувати подвійну функцію: а) презентувати, систематизувати або/і узагальнювати інформацію про особливості формування і сфери використання граматичних одиниць; б) слугувати орієнтовною основою навчальної діяльності під час самостійного виконання учнями відповідних операцій і дій. Ці засоби мають бути чіткими, не викликати подвійних асоціацій.

12. Уроки мають містити ефективну систему повторення. Як засвідчує шкільна практика, найбільшої уваги в процесі навчання потребують граматичні явища, зокрема форми дієслів минулих і майбутніх часів, умовних способів *Conditional Mood* (англійська мова), *Modo Condicional* (іспанська мова), *Konjunktiv* (німецька мова), *Conditionnel* (французька мова), форми дієслів у *Subjunctive Mood* (англійська мова), *Modo Subjuntivo* (іспанська мова), *Le Subjonctif* (французька мова), узгодження дієслівних часів у складнопідрядних реченнях тощо. У зв'язку з цим до змісту уроків доцільно долучати узагальнювальні схеми або таблиці. Вони дають учням змогу актуалізувати матеріал, вивчений на попередніх етапах навчання, і слугують орієнтовною основою діяльності. Ця потреба є особливою необхідною з причин відсутності в навчальному процесі реального іншомовного середовища, яке могло б впливати на всі аналізатори школярів і забезпечувати їм постійний вербальний контакт

з іншомовними одиницями, що долучаються до змісту текстів для читання або прогнозуються комунікативними потребами учнів під час створення ними мовленнєвих продуктів в усній або письмовій формах у межах комунікативної діяльності в межах теми, що вивчається на уроці.

13. До змісту уроків необхідно добирати дидактично доцільні ілюстративні матеріали, що виконують три основні функції: а) допоміжного засобу семантизації значення нової лексичної одиниці; б) засобу конкретизації змісту тексту, що читається; в) візуального інформаційного середовища для продукування висловлення в усній або письмовій формі. У зв'язку з цим ілюстративні матеріали мають бути чіткими, доступними для адекватного сприймання всіма учнями і не викликати подвійних асоціацій.

14. Згідно з вимогами навчальної програми, випускник ЗЗСО повинен оволодіти різними видами читання, зокрема, а) *ознайомлювальним* (з розумінням основного змісту тексту) і б) *вивчальним* (з повним розумінням змісту тексту). З огляду на це, учителям потрібно враховувати цю особливість і передбачати відповідні види навчальної діяльності. Їх обсяг, зміст і складність залежать від виду читання. Доцільно в змісті уроків використовувати тексти, за якими передбачається навчання різних видів читання.

15. Види навчальної діяльності, що вчитель планує для уроку, мають узгоджуватися з принципами доступності, наступності, комунікативності та передбачати виконання школярами дій, спрямованих як на засвоєння мовних аспектів іншомовного спілкування (формування і розвиток фонетичних, лексичних і граматичних навичок), так і на становлення і розвиток мовленнєвих умінь у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі). Звісно, що на кожному уроці може бути різне співвідношення вправ і завдань, які забезпечують оволодіння мовою і мовленням. Воно залежить від мети уроку, а також, як уже зазначалося, від складності змісту навчального матеріалу і труднощів його засвоєння. Так, урок, на якому буде здійснюватися робота з текстом для читання, має містити більше вправ і завдань, пов'язаних із оволодінням учнями мовним матеріалом, на якому побудовано текст, а також тих, які забезпечують усвідомлення і контроль рівня засвоєння інформації, викладеної в його змісті. Однак це не означає, що водночас із цими видами навчальної роботи не можуть використовуватися вправи і завдання, що забезпечують активізацію інших мовних одиниць і розвиток інших видів мовленнєвої діяльності.

16. З огляду на те, що практична мета навчання іноземної мови в ЗЗСО передбачає оволодіння учнями комунікативною діяльністю в усній і письмовій формах, методично виправдано, щоб види навчальної роботи, які мають виконувати учні, були комунікативно спрямованими. Утім це не заперечує використання на уроках різних видів мовних вправ, які забезпечують засвоєння значень лексичних і граматичних одиниць, усвідомлення їх форми та правил застосування (функцій) у мовленні. Доцільно також пропонувати види роботи, що надають учням змогу активно й усвідомлено використовувати нові мовні одиниці в усному і писемному мовленні в різних видах мовленнєвої діяльності на рівні речень, мікрОВисловлювань і невеликих за обсягом текстів. Учні повинні навчитися ідентифікувати ці мовні одиниці в рецептивних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні та читанні) й самостійно продукувати з ними речення і тексти в усній та письмовій формах (у говорінні і на письмі).

17. Учителеві варто враховувати, що не всі школярі на однаковому рівні можуть засвоїти новий навчальний матеріал за один урок: для цього їм потрібен різний час, оскільки кожен учень має індивідуальну траєкторію навчання. Тож, необхідно передбачати на наступних уроках вправи і завдання, що сприяють актуалізації, активізації та повторенню раніше вивченого матеріалу. Його доцільно долучати до змісту різноманітних вправ і завдань.

18. Як уже зазначалося, кожний урок розглядається цілісним продуктом, що має не лише дидактично доцільну структуру, вибудовану згідно з принципом наступності, а й методично доцільну завершеність. Види діяльності, які учні повинні виконувати впродовж уроку, мають узгоджуватися з його метою.

19. Зміст і форми засвоєння навчального матеріалу, що пропонує вчитель учням для самостійного використання в домашніх умовах, має узгоджуватися з їх аналогами, які мали місце на уроці. Домашня самостійна робота зазвичай передбачає закріплення вивченого на уроці матеріалу, а тому недоцільно пропонувати нові види навчальної діяльності або не типові для учнів форми їх виконання. Проте це не означає, що зміст домашніх завдань не може передбачати елементи творчості, які спонукають учнів до роздумів, аналізу, висловлення свого ставлення або власних оцінних суджень щодо предмета спілкування, систематизації, узагальнень. Зміст домашньої роботи може слугувати певним підґрунтям для на-

вчальної діяльності на наступному уроці. Важливо, щоб учитель чітко прогнозував час, який учні можуть витратити на її виконання. Його межі регламентовані відповідним документом МОН України.

Отже, урок іноземної мови як найбільш типова форма організації навчання іншомовного спілкування в ЗЗСО доцільно розглядати своєрідним освітнім мікросередовищем, у межах якого виконуються завдання, заплановані вчителем для спільної діяльності з учнями. Орієнтовною основою та концептуальними засадами для вибору методів, форм і засобів такої роботи мають слугувати тенденції розвитку сучасної шкільної іншомовної освіти, зокрема компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, особистісно орієнтований і культурологічний підходи до визначення змісту навчання, що узгоджується з європейськими освітніми стандартами і не суперечить особливостям організації освіти в українській школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту: Закон України. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). Київ. МОН України.
3. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 (зі змінами в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6882019-%D0%BF>
4. Ніколаєва С. Ю., (наук. ред.), (2003). Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ, Україна: Ленвіт.
5. Редько В. Г. (2018). Теоретико-методичні засади компетентісно- діяльнісної технології навчання іноземних мов. *Fundamental and applied researches in practice of scientific schools: International Scientific Journal*. Number 2. Volume 26, P. 313 – 320.
6. Редько В. Г. (2021). Концептуальні засади визначення цілей, змісту і структури модельних навчальних програм з іноземних мов для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. Вип. 4. С. 116 – 125. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/263/206>
7. Редько В. Г. (ред.), (2020). Дидактичні та методичні засади компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі: навчально-методичний посібник. Київ.